

Н.М. Власова

Донецький національний університет, Україна

НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТСТВА УКРАЇНИ В 1953 – 1964 рр.

У статті розглядається навчальна діяльність студентів вузів України в 1953 – 1964 рр. на прикладі вузів Донецька, Харкова, Львова, Києва та Одеси. Вузи працювали відповідно до закону «Про реорганізацію системи народної освіти й наближення школи до життя» від 24 грудня 1958 р. Найбільша увага приділялась семінарським, лекційним і практичним заняттям, які проводилися відповідно до навчальних планів. У навчальному процесі важливе місце займає і перевірка знань. Аналізується середньостатистична успішність студентів у вузах України в 1953 – 1964 рр.

Проблеми становлення і розвитку вищої школи, безперечно, зацікавлюють, оскільки вища освіта має цілий ряд соціально значущих функцій і завжди виконує соціальне замовлення суспільства. Вона впливає на формування поведінкових стереотипів і світосприйняття людей, дозволяє акумулювати і передавати накопичені знання нащадкам. Саме вузи здійснюють підготовку висококваліфікованих спеціалістів, а значить, опосередковано впливають на розвиток країни у майбутньому. Період з 1953 по 1964 роки – так зване «хрущовське десятиліття» – характеризується серією реформ у сфері освіти. Тому дослідження цього етапу в історії вищої школи є особливо актуальним у наш час, коли вища школа знову переживає суттєві зміни.

Для професійної спроможності фахівця з вищою освітою велику роль відіграє його теоретична і практична підготовка в роки навчання. Запорукою успішності такої підготовки є навчальна діяльність студентів. Ця важлива тема залишається ще не цілком вивченою. У радянській історіографії 70 – 80-х рр. ХХ ст. вона не була серед пріоритетних, тому їй не приділялося належної уваги.

Можна назвати лише декілька робіт, в яких лише в загальному контексті згадувалася навчальна діяльність студентів. Так, в збірнику «Дела студенческие» [1], що об'єднав серію нарисів про життя вузівської молоді в роки «хрущовської відлиги», йде мова про студентське життя, в якому важливу роль відіграє навчальна і наукова діяльність. Ця книга інформаційно-популяризаторського характеру. Дещо докладніше висвітлена ця тема в книгах: «Харьковский университет» [2], «Киевский университет» [3], «Донецкий технический университет» [4]. В цих книгах розглядаються питання навчальної діяльності, роботи факультетів, а також є коротка характеристика наукових товариств цих навчальних закладів.

Проблема навчальної і наукової діяльності вузів у 1953 – 1964 рр. багатьма авторами окреслена лише загальною. **Метою цієї роботи** є спроба більш докладно вивчити це питання на прикладі провідних вузів України: Харкова, Донецька, Києва, Львова і Одеси.

Хронологічні рамки дослідження – час «хрущовської відлиги» (1953 – 1964 рр.).

Джерельною базою статті є документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, державного архіву м. Києва, державного архіву Донецької області. Найбільша цінність для дослідження обраної теми – річні звіти про навчальну роботу зазначених вузів, а також нормативні документи, розпорядження Міністерства вищої освіти СРСР, Міністерства освіти УРСР. У них міститься інформація про наукову і навчальну діяльність студентів у роки «хрущовської відлиги».

У зазначений час вища школа України була складовою частиною союзної освітньої системи, тому її розвиток визначався загальнодержавними тенденціями і регулювався

єдиною для всієї країни законодавчою базою. У 1958 – 1962 рр. у СРСР була проведена реформа освіти. У листопаді 1958 р. Пленум ЦК КПРС схвалив проект тез ЦК і Ради Міністрів «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти у країні». У зв'язку з цим рішенням був прийнятий відповідний закон «Про реорганізацію системи народної освіти і наближення школи до життя» від 24 грудня 1958 р.

Відповідно до них були визначені головні завдання вищої школи:

- підготовку фахівців у вищих навчальних закладах проводити на базі повної середньої освіти, на основі з'єднання навчання із суспільно корисною працею і практикою;
- посилити значення виробничої і педагогічної практики у підготовці висококваліфікованих спеціалістів;
- необхідність наближення вищої школи до життя, до виробництва, підвищення теоретичного рівня підготовки фахівців відповідно до новітніх досягнень науки і техніки;
- збільшити випуск фахівців з нових розділів математичних, біологічних, хімічних, фізичних наук, посилити теоретичну і практичну підготовку студентів, значно підняти роль університетів у вирішенні найважливіших проблем природничих і гуманітарних наук [5, с. 59-60].

Основними державними документами, згідно з якими організовувався навчальний процес у вузах України, були навчальні плани, що затверджувалися Міністерством вищої освіти СРСР. У цих планах намічався ліміт знань, які повинні були засвоїти студенти в період навчання у вузі. Державні університети і технічні вищі навчальні заклади України до 1959 р. фактично працювали за навчальними планами, затвердженими ще в 1950 р.

Проте у зв'язку із загальною реформою системи вищої освіти в навчальні плани вузів у 1959 р. почали вносити зміни. По-перше, більше уваги приділялося самостійній роботі студентів, по-друге, було зменшено число заліків й іспитів, що виносяться на екзаменаційну сесію. Деяким великим технічним вузам республіки дозволялося мати індивідуальні навчальні плани. Вони склалися самими вищими закладами з урахуванням своєї специфіки, обговорювалися вченими радами відповідних вузів і лише потім затверджувалися в міністерстві вищої і середньої спеціальної освіти. Такі навчальні плани мали, наприклад, Харківський політехнічний, Одеський технологічний інститути. Починаючи з 1956 р. більше уваги приділялося економічній підготовці фахівців. В університетах України відкривалися нові факультети і спеціальності. Так, в Одеському, Харківському, Львівському, Київському і Донецькому університетах були створені юридичний і статистичний факультети. До загального регламенту спеціальностей вузів були додані логіка, психологія, журналістика [6].

У 1950 – 1960 рр. всі вузи республіки працювали за єдиним графіком: осінній семестр разом із зимовою екзаменаційною сесією тривав з 1 вересня по 24 січня, а весняний семестр і літня сесія – з 7 лютого по 30 червня. У всіх педагогічних вузах був визначений чотирирічний термін навчання, в медичних інститутах – шестирічний. Студенти університетів освоювали обрані спеціальності протягом 5 років. У навчальних закладах застосовувалися різні форми, методи навчання і перевірки знань. Основними серед них були лекції, семінарські, практичні і лабораторні заняття. В кінці кожного семестру студенти складали заліки і екзамени з вивчених дисциплін.

Застосування лекційної форми роботи дозволяло студентам досконально ознайомитися з навчальним матеріалом, заощадити час, отримавши необхідний набір знань в компактному викладі. Проте при такому підході до навчання у студентів нерідко втрачалися навички самостійної роботи. Цей пропуск повинні були заповнити семінарські і лабораторні заняття. Їм в період навчання приділялася особлива увага, оскільки саме ці

форми роботи повинні були підготувати майбутнього фахівця до конкретного виконання завдань на робочому місці. Практичні заняття були покликані забезпечити зближення школи (у тому числі і вищу) з життям, оскільки реформа освіти, що проводилася у кінці 50-х – на початку 60-х років, визначала це одним з пріоритетних завдань.

У навчальному процесі важливе місце посідала перевірка знань, яка здійснювалася впродовж всього навчального року в письмовій, усній, індивідуальній і колективній формах роботи. Викладачі перевіряли конспекти, проводили контрольні роботи, колоквиуми, давали різні завдання зі складання проєктів, звітів, рефератів. Особливу увагу приділяли організації самостійної роботи студентів і контролю за нею з боку всього професорсько-викладацького складу університету. За місяць до початку заліків й іспитів деканами були складені і доведені до відома студентів списки предметів, що виносяться на сесію. Перед іспитами проводилися консультації, причому в першу чергу увага викладачів зверталася на відстаючих студентів з усіх дисциплін, які виносяться на іспити. Найбільш слабких студентів викликали на консультації і повторні бесіди [7].

Проте не завжди навчальна робота студентів давала бажані результати. Про недоліки в організації навчальної роботи регулярно наголошували в документах міністерства і річних звітах вузів. Наприклад, у Львівському державному університеті повільно проходила підготовка дипломних робіт студентами, мало проводилося наукових дискусій.

Допомогти в організації самостійної роботи студентів у вузі могла хороша бібліотека із грамотно підбраною науковою і навчальною літературою і достатньою комплектністю книг і журналів. В цілому студенти були цілком задовільно забезпечені підручниками і додатковою літературою.

У зв'язку із збільшенням числа студентів з року в рік аудиторний фонд деяких вузів не міг забезпечити проведення занять в одну зміну. Так, у Львівському університеті на факультеті іноземної мови заняття проводилися в другу зміну, що призводило до зниження якості навчального процесу.

Із пропусками занять була систематична боротьба. Основні заходи – розмова з деканом, за наявності неповажних причин – відрахування з вузу. Бесіди з прогульниками проводилися на групових зборах факультету і комсомольських зборах. Тому кількість пропусків з неповажних причин була незначною і складала від 0,22 % до 0,58 %.

Важливим елементом вищої освіти є практика, яка дозволяє студентам отримати професійні уміння і навички. На гуманітарних спеціальностях в університетах на практичні і семінарські заняття відводилося всього 40 – 50 % навчальних годин. Нові навчальні плани університетів передбачали збільшення терміну проведення педагогічної практики з 6 до 20 – 24 тижнів, яка проходила в основному влітку. Студентів готували до неї впродовж всього навчального року. Всі студенти-практиканти забезпечувалися програмами і обліковими книжками з практики (щоденниками), які служили їхнім звітом про виконану роботу [8]. Базами виробничої практики вузи були забезпечені повністю.

У Сталінському державному педагогічному інституті студенти I – IV курсів проходили педагогічну практику 4 тижні без відриву від навчальних занять в середніх школах м. Сталіно і Сталінської області.

В Одеському політехнічному інституті студенти V курсу проходили практику за місцем їхньої майбутньої роботи. Закріплені за інститутом бази практики використовувалися менш ніж на 50 %. Понад 80 % студентів працювали на посадах і отримували зарплату [9].

Система виробничої практики сприяла покращенню успішності студентів за рахунок підвищення інтересу до спеціальності. Підприємства отримали право безпосередньо направляти в навчальні заклади своїх молодих робітників і службовців, зобов'язуючись протягом усього часу навчання виплачувати їм стипендію. Інколи виробнича практика

допомагала керівникам підприємств вирішувати проблему притоку робочої сили на виробництво. В той же час в системі вищої освіти були і певні труднощі. В деяких випадках виробничій практиці студентів приділялося стільки уваги, що вивчення загально-теоретичних дисциплін відходило на другий план.

Традиційно вважалося, що успішність вирішення навчальних завдань вузами республіки можна визначити за показником успішності студентів. Ці відомості після кожної сесії збирали і аналізували в деканатах, на засіданнях кафедр і вчених рад факультетів і відправляли в міністерство.

Автором статті була складена таблиця, яка дозволить прослідкувати динаміку зміни показників успішності у вузах України за десять років – з 1953/54 навчального року до 1963/64 навчального року.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика середньостатистичної успішності студентів у політехнічних вузах України в 1953 – 1964 рр.¹

Політехнічні вузи	Оцінки	1953/54 рр.	1958/1959 рр.	1963/64 рр.
	5	23,64 %	19,4 %	11,2 %
	4	56 %	41,7 %	31,8 %
	3	16,3 %	42,1 %	49,9 %
	2	1,4 %	9,6 %	5,1 %
	н\а	2,65 %	3,3 %	5,3 %

Враховуючи дані таблиці, можна зробити висновок, що успішність студентів вузів України значно знизилася. Особливо помітно зниження якості знань (тобто показник відмінних і хороших оцінок) до 1963 – 1964 рр. У даний період у зв'язку з ухваленням закону «Про реорганізацію системи народної освіти і наближення школи до життя» (1958/1962 рр.) була проведена реформа, яка призвела до загального зниження рівня знань абітурієнтів, що, у свою чергу, позначилося на якості знань студентів. У навчальні плани були внесені зміни: збільшилася кількість годин самостійної роботи студентів, що призвело до зниження їхньої успішності.

З лібералізацією суспільного життя велика увага приділяється вищій школі і покращенню навчального процесу. Період з 1953 – 1964 рр. характеризується серією реформ у сфері освіти. Велика увага приділялася покращенню навчального процесу. Це виявлялося в реорганізації і складанні нових навчальних планів. У них акцент ставився на розширення самостійної роботи студентів, зменшення кількості заліків й іспитів, які виносили на сесію. Відкривалися нові спеціальності і спеціалізації. Нові навчальні плани університетів передбачали збільшення педагогічних дисциплін і триваліший термін педагогічної практики. Студенти були цілком достатньо забезпечені підручниками і додатковою літературою. У вузах існувала чітка система навчання студентів, в якій активну участь брали не тільки викладацький склад, кафедри, деканати, але і громадськість в особі комсомольської організації. Все це повинно було і могло б позитивно позначитися на навчальній діяльності студентів. Проте насправді, всупереч очікуванням, середньостатистичний показник успішності студентів по вузах України до 1964 року знизився. Реформа школи 1958 р. призвела до загального зниження рівня знань абітурієнтів, що викликало помітне погіршення показників їхньої успішності після приходу у вузи.

¹ Підраховано автором на основі даних по Донецькому індустріальному інституту, Харківському політехнічному інституту, Київському політехнічному інституту [10-12].

Проблема, яка підіймається у статті, має велику практичну користь. Вона допомагає простежити зв'язок між сучасною вищою освітою та радянською історією вищої школи, пояснити особливості того часу. Перспектива цього дослідження полягає у детальному аналізі та вивченні діяльності студентства у вищих навчальних закладах України під час «хрущовської відлиги» з метою врахувати кращі позитивні тенденції того часу у розвитку сьогоденної вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Дела студенческие»: студенческий сборник. – М. : Изд-во МГУ, 1960. – 160 с.
2. Харьковский университет / [под ред. проф. И.Е. Тарапова]. – Харьков : Прапор, 1980. – 88 с.
3. Киевский университет (документы и материалы). 1834 – 1984. – Киев : Вища школа, 1984. – 182 с.
4. Донецкий государственный технический университет. Краткий исторический очерк / [сост.: А.А. Саржан, В.В. Липинский и др.]. – Донецк : ДонГТУ, 1995. – 40 с.
5. Народное образование в СССР: сборник документов / [под ред. А.А. Абакумова, Н.П. Кузина]. – М. : Педагогика, 1974.
6. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО). – Ф.Р. – 1087. – Оп. 2. – Спр. 998. – Арк. 6.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.Р. – 4621. – Оп. 2. – Спр. 360. – Арк. 160.
8. ДАДО. – Ф.Р. – 1087. – Оп. 2. – Спр. 733. – Арк. 62.
9. ДАДО. – Ф.Р. – 1087. – Оп. 2. – Спр. 998. – Арк. 10.
10. Державний архів м. Києва. – Ф.Р. – 308. – Оп. 12. – Спр. 565. – Арк. 148.
11. ЦДАВО України. – Ф.Р. – 4621. – Оп. 2. – Спр. 334. – Арк. 89.
12. ДАДО. – Ф.Р. – 3765. – Оп. 1. – Спр. 241. – Арк. 53.

Н.М. Власова

Учебная деятельность студентов Украины в 1953 – 1964 гг.

В статье рассматривается учебная деятельность студентов вузов Украины в 1953 – 1964 гг. на примере вузов Донецка, Харькова, Львова, Киева и Одессы. Вузы работали в соответствии с законом «О реорганизации системы народного образования и приближении школы к жизни» от 24 декабря в 1958 г. Наибольшее внимание уделялось семинарским, лекционным и практическим занятиям, которые проводились в соответствии с учебными планами. В учебном процессе важное место занимает и проверка знаний. В статье анализируется среднестатистическая успеваемость студентов в вузах Украины в 1953 – 1964 гг.

N.M. Vlasova

Study Activities of Ukrainian Students in 1953 – 1964 years

This article considers studies activities of students of the higher educational institutions of Ukraine in 1953 – 1964 on the example of the higher educational institutions of Donetsk, Kharkov, Kiev and Odessa. The higher educational institutions worked in accordance with the law “On rebuilding the system of people’s education and approaching school to life” from December 24, 1958. The greatest attention was paid to seminar, lection and practical classes which were held in accordance with study plans. The important place in study process is taken by the knowledge control. The article analyses the average progress of students in the higher educational institutions in 1953 – 1964.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2009.